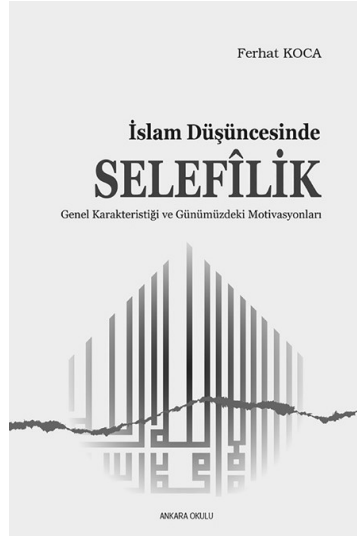

FERHAT KOCA,

**"İslam Düşüncesinde SELEFİLİK – Genel Karakteristiği ve
Günümüzdeki Motivasyonları"**

Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, 192 s.

Zeynep Sena KAYA*

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. FERHAT KOCA'nın neşrettiği bu eser 2016 yılında Ankara Okulu Yayınları vesilesiyle ilim dünyasına kazandırılmıştır. Yazar "İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği" (*Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Akademi Dergisi*, I/1-2, 2015, s. 15-70) isimli makalesini genişletmiş; tarihsel süreç ve inanç esaslarının yanı sıra bireylerin Selefi gruplara katılmalarını teşvik eden sebep ve faktörleri de değerlendirmeye tabi tutarak elimizdeki eseri neşretmiştir. Ülkemizde gün be gün artmakta olan Selefilik-İŞİD tartışmalarının anlaşılmasına katkı sağlamak isteyen yazar, seleflerin artık bir "ateş topu"na dönüştüğünü söylemekte, kendi deyimiyle "bizim mahallemize de düşen bu ateş topunu söndürebilmek ve sebep olduğu yangınları ve tahribatı önleyebilmek" amacıyla bu meseleleri araştırmaya çalıştığını belirtmektedir. (s. 80)

---

* Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

Kitap içerik bakımından öncelikli olarak şu soruların cevabını arayanlara hitap etmektedir: Seleflilik nedir ve kimler Selefi olarak isimlendirilmektedir? Selefliliğin üzerine oturduğu temel görüşler nelerdir? Tarihsel süreçte Seleflilik çatısı altında ele aldığımız oluşumların aralarında organik bir bağlantıdan söz edilebilir mi? Seleflilik bir mezhep midir, zihniyet midir yoksa örgüt müdür? Günümüzde bireylerin Selefi yapılanmalara yönelişlerindeki ana motivasyonlar nelerdir? Kimi Müslümanların gözünde Selefi örgütleri “sempatik” ve “çekici” kılan unsurlar nelerdir? Suudi Arabistan’ın Seleflilik ihracı çabası neleri netice vermiştir?

Tahlili yapılan bu eser giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Selefliliğin tanımı yapılmış, Selefliliğin tarihsel serüveni özet bir biçimde anlatılarak Seleflilik yelpazesine kimlerin dâhil edileceğinin sınırları çizilmiştir. Şunu belirtmeliyiz ki; giriş bölümü nispeten kısa ve özet mahiyetinde olsa da oldukça önemlidir. Zira kitabın diğer iki bölümünde tartışılan problemlerin doğru bir biçimde anlaşılabilmesi için burada bir nevi ‘altyapı çalışması’ yapılmıştır. Birinci bölümde Selefliliğin genel karakteristiği ele alınırken, ikinci bölümde Selefliliğin günümüzdeki motivasyonları analiz edilmiştir.

Kısaca belirtmek gerekirse İslam düşüncesinde bir terim olarak Selefi, sahabe ve tâbiûnün görüşlerine bağlı olan kişilere verilen isimdir. Peygamber’ini taşlamamış, aksine tevhit mücadelesinde O’nunla birlikte nice zorluklara göğüs germiş olan Sahabe nesli ve İslam Medeniyetinin yapı taşlarını oluşturan ilk nesiller elbette ki saygıya ve örnek alınmaya ziyadesiyle layıktır. Seleflilik de ilk üç nesli model olarak kabul etmekte lakin bu modeli tarihin değil dinin bir parçası haline getirmektedir. Yani saygı daha da öteye taşınarak dini ve hukuki hayatın merkezine ilk üç neslin görüş ve uygulamalarının konduğu metodolojik bir ilkeye dönüşmüştür. Bu anlamda Seleflilik özel bir grup veya mezhep değil, nasların yorumlanması ve şer’i hükümlerin çıkarılması sırasında gözlenmesi gereken bir yaklaşım tarzıdır. (s. 12)

Yazar Seleflilik düşüncesinin içinden geçtiği tarihsel süreçleri dört dönem halinde ele almıştır; (1) Metodolojik bir ilke olarak Seleflilik (2) Sistemantik bir Nazariye olarak Seleflilik (3) Dinî ve Siyasi bir akım olarak Seleflilik (4) Radikal ve Savaşçı bir yapı olarak Seleflilik. Tarihsel serüven incelendiğinde ortaya çıkan tabloyu yazarın ifadeleriyle şu şekilde özetleyebiliriz; “Ehl-i Hadis geninin mutasyonu olarak Hanbelîlik ve Zâhirîlik, bunların mutasyonu olarak İbn Teymiyye ve hareketi, onun mutasyonu olarak da Vehhâbilik ve

Suudi Selefiliği doğmuştur. Günümüzdeki Cihâdî Selefilik ve IŞİD dâhil diğer bütün Selefi terör örgütleri ise Suudi Selefiliğinin genini taşıyan ideolojik bir transplantasyondan başka bir şey değildir.” (s. 116-117)

Böylece Selefiliğin önce muhafazakâr bir yaklaşım tarzı ve metodolojik bir prensipken sonraları sistematik bütünlüğe kavuşturulduğu, daha sonra da siyasi bir akıma ve nihayet radikal ve kanlı bir yapıya dönüştüğünü belirten yazar; selefiliğin yekpare bir yapı olmaması hasebiyle genellemelerin hatalı olabileceği konusunda okuyucuyu uyarmaktadır. Zira günümüzde selefiliği hala metodolojik bir ilke olarak benimseyen gruplar da vardır. (s. 25) Selefî düşünceye sahip gruplar akait, kelam, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi alanlar bakımından çeşitlilik arz etmekte; yaşadıkları coğrafya ve çağa bağlı olarak farklı nitelikler taşımaktadırlar. Yazar bu durumu dikkate aldığını da belirterek; eserin birinci bölümünü Selefi düşünceyi diğer düşünce tarz ve ekollerinden ayıran bazı karakteristik özelliklere hasretmiştir.

“Selefiliğin Genel Karakteristiği” ismini taşıyan bu bölümde, Selefi düşünce yedi ana karakter üzerinden anlatılmaktadır. Selefi düşüncenin itikâdî ayağından siyasi duruşuna kadar temel görüşleri tam bir makale bütünlüğünde ve sistematüğünde ele alınıp, her bir bölümde fikir-hadise irtibatı kurulmaya, görüşlerin hadiselerle olan etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Yani yazar Selefiliğin dayandığı bu ilkeleri açıklarken, okuyucuyu (teknik tartışmalar diyebileceğimiz) kelam ve fıkıh tartışmalarında boğmayıp, benimsenen inanç ilkelerinin pratik hayata yansımalarını da ortaya koymaya çalışmıştır.

Selefiliğin genel karakteristiği kapsamında ele alınan ilk mesele Allah’ın sıfatlarıdır. “Allah’ın Sıfatları: Tevilden Tefvîze, Tefekkürden Teşbihe Yöneliş” şeklinde isimlendirilen bu maddede insanın akılla Allah’a sıfat atfetmesi ile Kuran ve sünnette bildirilen sıfatların tevil edilip edilmeyeceği meseleleri ele alınmakta; Allah için kullanılan sıfatları tevil etmeden olduğu gibi kabul etmek teşbihi gündeme getirdiği için tartışmaya teşbih meselesi de dâhil olmaktadır. Selefi imamlardan Ahmed b. Hanbel Allah’ın yalnızca Kur’an ve Sünnette bildirilen sıfatlarla nitelendirilebileceğini, aklın kendiliğinden O’na sıfat nispet etmesi veya nasları dikkate almadan sıfatlarını açıklamasının mümkün olmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel’e göre akıl, mahiyet ve keyfiyetini bilmediği ilahi sıfat ve fiiller hakkında hataya düşmekten kurtulamaz. (s.26) Selefi düşünceyi sistematik bir nazariyeye dönüştüren İbn Teymiyye de Allah’ın bazı sıfatları ile insanların nitelikleri için aynı kelimeler kullanılsa da bunun ifade güçlüğü sebebiyle olduğunu, yoksa içeriklerinin

tamamen farklı olduğunu ifade etmektedir. (s.31) Selefler böylece insanlara bu meselelerde suskun kalmalarını önermiştir. Zira onlara göre ilahi sıfatlar ve müteşabih naslar hakkında akıl yürütmek ciddi hatalara kapı açabilir. Yazar bu noktada, bize okuyup anlamamız için apaçık bir Arapçayla gönderilen Kur'an-ı Kerim'de anlaşılması ve de yorumlanması mümkün olmayan ifadelerin bulunduğu iddiasını reddetmektedir. Böylesine bir yaklaşım, yazarın ifadesiyle, insanların batını unsurların ellerinde birer oyuncak haline dönüşmelerine neden olmuştur. (s. 33)

Ele alınan ikinci mesele Seleflerin iman-amel birlikteliği hakkındaki görüşleridir. Ahmed b. Hanbel'e göre iman, "söz ve amelden ibarettir" yani amel imana dâhildir. (s. 33) Ahmed b. Hanbel ve bazı Selefî âlimlerin namazı kasten terk eden kimsenin küfre gireceğini söylemeleri bu görüşün bir neticesidir Bu meseleyi Selefîliği anlamamız için önemli kılan şey; iman-amel birlikteliği görüşünün Selefleri katı bir ahlakçılığa ve hatta tekfirciliğe yöneltmesidir. Bunun yanında iman-amel birlikteliğinin siyasi bir enstrümana dönüştüğünü belirten yazar, amel-i salihin'in artık radikal Selefî örgütlerde bir örgüt üyesinin yapması gereken eylemlerle ilişkilendirildiğine dikkat çekmektedir. (s.35)

Üçüncü mesele ise Kur'an'ın mahlûk olmadığı düşüncesidir. Yazar öncelikle konuyu Cehmiyye, Hariciyye, Mutezile, Eşariyye, Maturidiyye, Kerramiyye ve Ehl-i hadis açısından özetle ele alıp, Allah'ın kelam sıfatı ve Kuran'ın lafzıyla mı yoksa içeriğiyle mi kâim olduğu gibi meselelere yer vermiştir. Bilindiği üzere, Hicri ikinci asrın başlarında tartışılmaya başlanan halku'l-Kur'ân meselesi aslen tamamen bilimsel bir mesele iken Abbasiler döneminde siyasi bir krize dönüşmüştür. (s. 38) Çünkü Ashâb-ı Hadis'in söylemlerinden ve halk üzerindeki etkilerinden rahatsız olan Halife Me'mun, halku'l-Kur'ân konusunu devletin resmi politikası haline getirmiştir. Bu meselenin arka planında ise Me'mun ile kardeşi Emîn arasındaki iktidar mücadelesinde Ashâb-ı Hadisin Arapçı unsurları temsil eden Emîn'i, mevalinin ise Me'mun'u desteklemesi yatmaktadır.

Kitabın I. Bölümü olan "Selefliliğin Genel Karakteristiği" kapsamında ele alınan dördüncü mesele ise "Akıl-Nakil İlişkisi: Naklin Üstünlüğü"dür. Akıl nakil ilişkisini ele alabilmek için öncelikle akıl ve nakil kavramlarını doğru biçimde tanımlamak gerekiyor. Buna istinaden yazar öncelikle gelenekte akıl ve nakil kavramlarının nasıl tanımlandığından bahsetmiş, bir sonraki bölümde Kuran ve Sünnetin eşitliği meselesini ele alarak bu konuyu detaylandırmıştır. Ahmed b. Hanbel'e göre "sünnet Kuran'ın mana ve delaletini tayin edip

belirleyen bir beyan niteliğindedir. Din ancak sünnet yoluyla öğrenilebilir.” (s. 43) Bölümde aklın bilgi kaynağı kabul edilip edilmediği, Selefi düşüncede kıyasın konumu, akıl nakil ilişkisinde naklin üstün tutulması meselesi ve bunların seleflerin faaliyetlerine olan etkileri ele alınmıştır.

Selefleri diğer gruplardan ayıran bir başka madde ise “Şer’i Naslar: Kuran ve Sünnetin Eşitliği” başlığıyla verilmiştir. Neredeyse bütün fırkalar Kuran’ın akaitte ve fıkihta birinci kaynak olduğu konusunda ittifak etmekte; Ehl-i sünnet bilginleri Peygamber’in sünnetinin –bazı şartlar ileri sürmekle beraber- ikinci kaynak olduğunu belirtmektedirler. Başta Hanbeliler olmak üzere selefi düşünceye mensup kişi ve grupları diğerlerinden ayıran en önemli husus ise seleflerin sünneti hiyerarşik olarak Kuranla eşit derecede saymış olmalarıdır. (s. 53) Bu yaklaşımın temelinde ise sünnetin doğrudan doğruya vahiy mahsulü olduğu görüşü yatmaktadır. Yazar sünnetin nas kavramına dâhil olup olmadığı, sünnetin Kuran’ı nesh edip edemeyeceği meselesini de dâhil ederek konuyu tartışmıştır.

Yazar birinci bölümü “Selefin otorite kabul edilmesi” ve “Hilafetin Kureyşîliği” meselelerini tartışarak kapatmaktadır. “Selefin Dini Otorite Olarak Kabul Edilmesi: Altın Nesil Özlemi” başlığıyla verilen VI. maddede sonrakilerin öncekilerden farklı olarak bir şey söyleyip söyleyemeyeceği meselesinin tartışıldığını, Seleflerin nazarında akli istidlalin konumunun ne olduğunun açıklandığını görmekteyiz. “Hilafetin Kureyşîliği: Arap Milliyetçiliğinin İlham Kaynağı” ismini taşıyan VII. maddede ise Arap & mevâlî ayırımının ve Ahmed b. Hanbel ve taraftarlarının hilafetin Kureyşîliğine dair görüşlerinin İslam tarihinde Arap milliyetçiliğinin ilk ilham kaynakları olarak okunabileceğini belirten yazar (s. 74) Seleflerin siyasi duruşu ve ‘Türk düşmanlıkları’ndan bahsetmiştir.

Eserimizin ikinci bölümü ise “**Selefliğin Günümüzdeki Motivasyonları**” ismini taşımaktadır. Selefliğin günümüzdeki motivasyonlarının ve sempati kaynaklarının tartışıldığı bu bölümde yazar bazı insanları Selefi gruplara katılmaya teşvik eden faktörler için özellikle ‘sebepler’ değil ‘motivasyonlar’ (etkenler, güdülenme, arzular) demeyi tercih etmiştir; zira sebep kelimesi objektif bir etkene gönderme yaparken, araştırmacılar henüz bu hususta objektif ve somut tespitler ortaya koymaya yetecek bulgulara sahip olmayıp, daha ziyade spekülasyonlara ve analizlere dayanmaktadır. (s. 81-82) Elbette üzerinde ittifak edilebilecek, aşikâr ve nesnel sebeplerden bahsedilebilecekse de, her bireyin farklı bir hikâyesinin olduğunu yadsımayan bu başlığın oldukça isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Müellif bu bölümde Selefliliğin motivasyonlarını beş başlık altında kategorize etmiştir; (1) Dini motivasyonları, (2) Psikolojik motivasyonları, (3) Sosyo-kültürel motivasyonları, (4) Siyasi motivasyonları, (5) İktisadi motivasyonları.

Selefliliğin temel inanç esasları, eserin birinci bölümünde ele alındığından dinî motivasyonlar açıklanırken bu esaslar tekrar tartışılmamıştır. Ancak müellif, Seleflilerin “Selefin görüş ve uygulamalarını dini bir kaynak ve otorite olarak kabul etme ilkelerinin doğal bir sonucu olan bidat karşıtlıklarına ve Hilafetin Kureyş kabilesinin hakkı olduğu iddialarının doğal sonucu olan Şia karşıtlıklarına” (s. 85) özellikle değinmek istemiştir. Seleflilerin neleri ‘bidat’ saydığı ve bunun üzerine nasıl bir davranış biçimi inşa ettiklerini analiz eden yazar; sonrasında tarihte Şii-Selefi ilişkisini ve günümüzde İran’ın Şiilik, Suudi Arabistan Krallığı’nın da Selefilik ihracı çabalarını ele almaktadır.

İnsanların tabiatında yer alan farklılıkların onların dini metinleri anlama ve yorumlamalarında, dinî görüş ve tercihlerinde, dini ve sosyal hareketlere katılmalarında etkili olduğunu belirten yazar; ikinci başlıkta, bireylerin Selefi örgüt ve eylemlere katılmasındaki muhtemel bir takım psikolojik etkenleri ele almıştır. Müslümanların yaşadığı sancıkların bireylerin psikolojilerine etkisi, hakikat tekelciliği, mağduriyetin ‘meşrulaştırıcı’ gücü gibi konularda okuyucuyu düşünmeye teşvik eden bu bölümde şu konular üzerinde durulmuştur: benzerlik ve uyum, görelî yoksunluk, ergenlik isyanı, mağdurluk ve hayal kırıklığı, aşırı haklılık duygusu, abartılmış narsisizm, savunma mekanizması, bölünme ve hayatta kalma, şekilcilığe tepki, geçmişî telafi.

Yazar, Selefliliğin dini ve psikolojik motivasyonlarının devamında, üçüncü olarak sosyo-kültürel motivasyonlarını ele almaktadır. Bilindiği üzere insanların selefi gruplara katılmalarında, seleflilerin eğitim-öğretim faaliyetleri, kullandıkları propaganda araçları, sosyal medya ve sosyal-kültürel faaliyetler oldukça önemli rollere sahiptir. Örneğin İslam toplumlarında verilen yetersiz din eğitimi çeşitli bölgelerden Suudi Arabistan başta olmak üzere Selefi düşüncenin yaygın bulunduğu bazı ülkelere öğrenci gönderilmesine sebep olmakta, gönderilen gençler eğitim sonunda kendi milli değerlerinden uzaklaşmış bireyler olarak geri dönmektedir. (s. 122) Müellif Balkan ülkelerinde Selefi eğitim kurumlarında yetişmiş kişilerin etkili görevlere geldiklerini, bölgenin dini tarih ve kültürüyle hiçbir ilgisi bulunmayan Selefi-Vehhabi geleneğe mensup kişilerin eserlerinin tercüme edilip basıldığını, oysa Osmanlı-Hanefî geleneğinde yetişmiş Bosnalı, Üsküplü, Kosovalı,

Prizrenli, Sofyalı.. yüzlerce ilim adamının eserlerinin kütüphane raflarında çürüdüğünü söylemektedir. (s. 122-123)

Siyasi motivasyonlar da, şüphesiz, bireylerin Selefi gruplara katılımını ve Selefilik günümüzdeki durumunu anlamak için oldukça önemlidir. Bu başlık altında (1) Selefilerin cihat, hicret ve İslam devleti çağrıları ele alınmış, (2) Uluslararası konjonktürel şartlar değerlendirilmiştir. Suudi Arabistan Krallığı'nın kurulmasını, 1979 yılında İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesini ve Sovyetlerin dağılmasıyla Batı ülkelerinin yeni düşman olarak İslam dinini benimsemiş olmalarını çağımızda meydana gelen üç büyük değişim olarak değerlendiren yazar; bu değişimlerin Selefi düşünceyle ilişkisini, Batılı ülkeler ve İslam ülkeleri (özellikle Suudi Arabistan, İran ve Türkiye) bağlamında ayrı ayrı ele almıştır.

Son olarak iktisadi motivasyonları ele alan yazar, ülkelerin iktisadi sorunlarının o ülkedeki aşırı grupların ortaya çıkışının yegâne sebebi olduğunu söylememekle (ve bu iddiayı da doğru bulmadığını belirtmekle) birlikte okuyucuya örgütleri mensup oldukları ülkelerin ekonomik ve iktisadî hayatlarından ayrı düşünmenin mümkün olmadığını hatırlatmaktadır. (s. 151) Bu başlıkla ikinci bölümü de sonlandıran yazar sonuç bölümüyle birlikte eserini tamamlamıştır. Sonuç kısmında kitabın içeriği özetlenmiş, selefilik ortaya çıkardığı problemlere karşı demokratikleşme, şeffaflaşma, hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünü geliştirmek önerilmiştir. (s. 160)

Eserin bütününe baktığımızda; yazarın kimi zaman, ayrı bir kitap konusu yapılabilecek meseleleri fazlaca detaylandırmadan yalnız ana hatlarıyla sunduğunu görmekteyiz. Örneğin, görebildiğimiz kadarıyla, müellif Selefilik karakteristik özelliklerinden bahsederken tartışmaları derinleştirmeyip, bahsi geçen prensiplerin Selefilerin faaliyetlerini ne şekilde etkilediği konusunda okuyucunun zihninde bir genel çerçeve oluşturmaya çalışıyor. Bu durum özellikle de alana, dolayısıyla kelâmî/fıkhi tartışmalara hâkim olmayan okuyucular için ciddi bir avantaj niteliğinde. Zira Selefilik ülkemizde yalnız ilahiyatçıların veyahut akademisyenlerin değil, toplumun her kesiminin merak ettiği bir mesele.

Lakin yazar en başında Selefilerin çeşitliliğinden ötürü genelleme yapmaktan kaçınacağını belirtmiş olsa; bu yöntemin Selefiler hakkında birtakım genellemeler yapılmasına da sebep olduğu kanaatindeyiz. Zira meseleler ayrıntısıyla ele alındığında günümüz Selefileri ile Ahmed b. Hanbel'in dönemindeki Selefiler, Türkiye Selefileri ile Suudi Selefileri,

Afrika'daki Selefîlik ile Balkanlardaki Selefîlik arasında dinî kabulleri, politik duruşları, örgütlenme biçimleri, faaliyet şekilleri vs. konusunda nice farklılıklar görülebilecekken, eserde benimsenen anlatım tarzı, okuyucunun zihninde bu farklılıkları ortadan kaldırma riski taşıyor. Örnek vermek gerekirse "Selefiler ortaya çıktıkları asırlardan günümüze kadar sürekli olarak diğer grupları dışlamışlar ve bu dışlayıcılık onların ortak bir özelliği haline gelmiştir." (s. 80) gibi genelleyici birtakım ifadelerin tekrar tartışılması gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç olarak hem konuyu sistemli ve derli toplu bir biçimde ele alması bakımından hem de akıcı bir üsluba sahip olması bakımından kitabın "meramını anlatabildiği" yani meseleyi okuyucuya açık ve anlaşılır bir biçimde aktarabildiği kanaatindeyiz. Kitabın konuyu ana hatlarıyla bir bütün olarak ele alması, yer yer bir konferans hatta sohbet havasına bürünmesi, -daha önce belirttiğimiz üzere- özellikle itikâdî/fıkhi veya sosyolojik tartışmalarda boğulabilecek nice okuyucu için önemli olup, kitabı alandaki diğer kitaplardan ayıran özelliğinin de bu olduğunu düşünmekteyiz. Yazarın sübjektif ifadeleri ve değerlendirmeleri elbette ki tartışmaya açıktır. Yapılacak her eleştiri ilim dünyası için bir kazanım olacak, selefîliğin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Zira "dine rağmen" ama "din adına" yapılanlar (ve yaptıklarımız) her birimizin ortak derdidir.